

IV. RECENZJE I NOTY RECENZYJNE

Ija. Ł. Majak, *Rim pierwych cariej (gieniezis rimskiego polisa)*, Moskwa 1983, Izdatielstwo Moskowskiego Uniwersiteta, ss. 266.

Monografia I. Majak jest kolejną próbą odtworzenia początków Rzymu jako państwa¹. Szczególnym celem postawionym sobie przez Autorkę jest zweryfikowanie zdarzeń i postaci uważanych dotychczas za legendarne.

W rozdziale pierwszym (Literatura i źródła) została poddana wnikliwej analizie literatura tematu, poczynając od Niebuhra (1853 r.) aż po współczesne piśmiennictwo zachodnioeuropejskie i radzieckie². Starannie scharakteryzowała I. Majak również źródła (greckie i rzymskie). Szczególną uwagę poświęciła znaczeniu źródeł archeologicznych. Wśród tekstów dotyczących okresu królewskiego wyróżnia natomiast ustawę XII tablic, której ślady — w postaci archaicznych instytucji prawnych — znajduje również w późniejszych pomnikach prawa rzymskiego (w Instytucjach Gaiusa, Instytucjach justyniańskich i Digestach).

Rozdział drugi (Problematyka ludności starożytnego Rzymu) zawiera określenie zadań, jakie stoją przed badaczem zajmującym się pochodzeniem etnicznym pierwszych Rzymian. Autorka prezentuje tu legendy, mówiące o sabińskim, etruskim i greckim pochodzeniu pierwszych mieszkańców Rzymu oraz analizuje liczne źródła archeologiczne i lingwistyczne. Szczególne znaczenie I. Majak przypisuje kolonizacji greckiej, chociaż ukazuje jednocześnie całą złożoność i dynamikę procesów etnicznych w początkach Rzymu.

Przedmiotem rozdziału trzeciego są tribus i kurie. Autorka omawia strukturę tych jednostek organizacyjnych oraz społecznych i wskazuje na ich prawdopodobnie etruski rodowód. Podejmuje również kwestię uprawnień politycznych zgromadzeń kurialnych i trybusowych. Szczegółowo analizuje warunki, jakim musiał odpowiadać członek zgromadzenia. Problematyka historyczna przeważa tu jednak nad prawną (ustrojową).

Zagadnienia struktury społeczeństwa rzymskiego okresu królewskiego kontynuowane są w rozdziale czwartym (Ród i rodzina). I. Majak szczegółowo podkreśla znaczenie rodu, będące konsekwencją jego zadań politycznych, sakralnych i gospodarczych. Autorka przedstawia również warunki, które decydowały o przynależności do rodu, analizuje pochodzenie nazwisk rodowych, a także przykładowo omawia uprawnienia rodu wynikające z ustawy XII tablic. Osobną uwagę poświęca

¹ Por. poprzednio F. M. Nieczaj, *Obrazowanie rimskiego gosudarstwa*, Mińsk 1972, rec. M. Kuryłowicz, CPH, t. XXVI, z. 2 (1974), s. 268 — 269.

² Z literatury socjalistycznej I. Majak powołuje się tylko na pracę I. Han, *Pliebei i rodowoje obszczestwo*, Studia historica, Budapest 1975. Autorka nadto korzystała z pierwszego wydania pracy F. De Martino, *Storia della costituzione romana*, Napoli 1958, chociaż w 1972 roku ukazało się znacznie zmienione wydanie drugie (zob. rec. A. Wiliński, *Początki i wczesne dzieje ustroju rzymskiego*, CPH, t. XXVII, z. 2, 1975, ss. 295).

położeniu prawnosocjalnemu klientów, znajdujących się wprawdzie pod opieką rodu, ale nie będących jego członkami. Rodzina rzymska została omówiona przez I. Majak ze szczególnym uwzględnieniem problemu agnacji i kognacji. W celu podkreślenia istotnych różnic zachodzących między rodem a rodziną porównuje ona przy tym pozycję prawną zajmowaną przez *pater familias* i przez *princeps gentis*.

W następnym rozdziale (Rozwój gospodarki i stosunki agrarne) przedstawione zostały cechy charakterystyczne gospodarki rolnej, o której sporo wiadomości dostarczają obrzędy sakralne związane z kultem płodności; wskazuje Autorka także na istotny w tym okresie rozwój rzemiosła.

W rozdziale ostatnim, dotyczącym organów władzy w początkach państwa rzymskiego, Autorka poddaje analizie w aspekcie prawnym i politycznym uprawnień przysługujące królowi, senatowi i kolegiom kapłańskim. W odniesieniu do władzy ustawodawczej I. Majak jest zdania, że w Rzymie Romulusa i Numy nie było prawa stanowionego w postaci ustaw (*leges regiae*), a jedynie prawo zwyczajowe. Działalność ustawodawcza jest, jej zdaniem, charakterystyczna dopiero dla społeczeństwa klasowego i dla państwa okrzepłego już w swej strukturze. Społeczeństwo Rzymu pierwszych królów opierało się zaś na organizacji rodowej. Władzę sądowniczą króla ukazuje jako despotyczną (bezwzględną). Przedstawia wypadki rozstrzygania sporów sądowych w imieniu króla przez wyznaczone kolegia. Jeśli chodzi o funkcje senatu, zdecydowanie na plan pierwszy wysuwa Autorka działalność polityczną senatu przed jego działalnością sądowniczą. Ta ostatnia realizowana była głównie przez kolegia kapłańskie (pontyfików), które kształtowały praktykę stosowania prawa.

W zakończeniu pracy I. Majak podkreśla raz jeszcze, że nie było jej celem dokładne i pełne przedstawienie historii Rzymu w okresie królewskim, a jedynie wskazanie na te elementy, które — jej zdaniem — doprowadziły do powstania państwa rzymskiego. Akcentuje tu rolę rodu w procesie kształtowania się społeczności rzymskiej oraz znaczenie zgromadzeń ludowych w umacnianiu państwowości.

W ogólnej ocenie należy podkreślić, że praca I. Majak oparta jest na starannym wykorzystaniu źródeł (prawniczych i nieprawniczych), co pozwoliło Autorce na zachowanie dystansu wobec różnorodnych poglądów wyrażanych w dotychczasowej literaturze oraz na zajęcie własnego stanowiska w kwestiach spornych. Liczne spostrzeżenia o charakterze prawnoustrojowym sprawiają, że omówiona książka zasługuje na uwagę nie tylko historyków starożytności, lecz również historyków prawa rzymskiego.

JOLANTA DURAJSKA (Lublin)

Enzo Nardi, *Squilibrio e deficienza mentale in dritto romano* — Seminario Giuridico della Università di Bologna, Milano 1983, ss. 296.

Monografia Enzo Nardiego jest pracą obszerną i w założeniu autora (s. 3) stanowić ma kompletne opracowanie sytuacji umysłowo chorych według prawa rzymskiego.

Inspiracją do napisania tej pracy były prowadzone przez autora wykłady instytucji cywilistycznych na podstawie materiału romanistycznego, a także współczesne włoskie ustawodawstwo w zakresie opieki psychiatrycznej (ustawa z 13 maja 1978 r. nr 180 i 23 grudnia 1978 r. nr 833). Sam autor prowadzi „Scuola di